

pitanja ekumenizma

Petar Čebić: — EKUMENIZAM I VJERSKA TOLERANCIJA U JUGOSLAVIJI, NIRO »Mladost«, Beograd, 1988.

vladimir momčilović

Dr Petar Čebić se prihvatio ozbiljnog istraživačkog posla da u svom radu istovremeno prikaže dosadašnji razvoj ekumenskog pokreta u svetu i Jugoslaviji od prvih ideja do savremene prakse i odnos tri najveće verske zajednice na tlu Jugoslavije prema ovom pokretu. I kao što i sam autor tvrdi i pored čestog pisanja o ekumenizmu ili prevadama stranih autora, šira i sistematska proučavanja sa opšteg društvenog aspekta gotovo da i nisu preduzimana bilo gde, tako da je ova knjiga prva te vrste.

Ona, istovremeno, donosi i prvi potpuniji opis odnosa među verskim zajednicama na tlu Jugoslavije, u poratnim uslovima sve do 1978. godine i to kako u svetlu novih ekumenskih ideja tako i u svetlu tradicionalnih oblika verske tolerancije. Autor se u radu naročito pozabavio odnosom verskih zajednica u Bosni i Hercegovini, kao najtipičnijom jugoslovenskom sredinom sa izmešanim vezama i nacijama, pri čemu u njoj ne postoje samo hrišćanske, nego i nehrišćanske veroispovesti, vesno se opredelivši da se ograniči na međuodnose između tri najveće i najznačajnije verske zajednice: Srpsku pravoslavnu crkvu, Rimokatoličku crkvu i Islamsku (versku) zajednicu. Iako, sve što je rečeno o odnosu između ove tri verske zajednice, manje-više, važi i za ostale verske zajednice, sa žaljenjem se mora istaći, ili bar konstatovati, da je šteta za ovu vrednu knjigu što u njoj nije dat veći prostor, sem sporadičnog spominjanja, jevrejskoj verskoj zajednici (koja je imala i ima vrlo značajno mesto u verskim, kulturnim i društvenim vezama i međuodnosima na tlu Bosne i Hercegovine, ali i cele Jugoslavije) i većem broju različitih protestantskih verskih zajednica i sekti (koje su dale prve ekumenističke ideje u svetu, a i širile ih na našem, jugoslovenskom tlu).

U narednom poglavlju »Osnovne karakteristike vjerskih zajednica«, dr Čebić predstavlja čitaocima njihove najvažnije istorijske karakteristike jer je razumljivo da je za proučavanje današnjih odnosa između religija i njihovih crkvenih institucija na tlu Jugoslavije neophodno vraćanje u dugu istoriju formiranja i razvoja religija i crkava kojima se autor bavi u radu. Pri tome, jasno je autorovo upozorenje da »u toku viševjekovnih društvenih previranja međuljudski su odnosi, i uopšte društveni život, ovdje (misli se na jugoslovenski prostor — prim. V.M.) bili podvrgnuti isključivo religijskim i religijsko-običajnim normama... A iz takvih su se miješanja uvijek radale osobite religijske norme, koje su, postepeno, postajale sastavnim dijelovima religijskih ubijedenja i shvatanja naroda«. Takođe, autor se u ovom uvodu pozabavio i pojavom i razvojem hrišćanstva i njegovim cepanjem 1054. godine, na Istočnu i Zapadnu hrišćansku crkvu i, donije, 1517. godine, Zapadnu na katolicizam i protestantizam, prateći društvene, političke i verske uzroke ovih događaja.

Prvo poglavlje završava istraživanjem prvih pokušaja uspostavljanja ponovnog hrišćanskog jedinstva, tzv. »Lionske unije« (iz 1274. godine), »Rimske unije« (iz 1369. godine), »Frentinske unije« (iz 1439. godine) i »Brest-Litovske unije« (iz 1596. godine) koje su sve, u suštini, pretrpele neuspjeh, jer nisu obezbjedile hrišćansko jedinstvo, kao i drugim, brojnim, pokušajima i pokretima za ujedinjenje koje se najčešće svodilo na prisajedinjenje i vraćanje »matici-crkvi«.

U ovom delu rada, autor određeni prostor daje i razvoju manitejsko-hrišćanskog učenja na tlu Bosne (poznatog kao bogumilski pokret) koje je od zvanične hrišćanske crkve osuđeno kao hereza, i bilo naročito proganjeno od rimskog pape i mađarske krune koji su time štitali svoje interese i razrešavali svoja politička i društvena pitanja. Sama Bosna, u kojoj se bogumilstvo razvilo kao »narodna vera« postalo

je i stecište verskih progona. Ova narodna crkva imala je uporište kako u narodu tako i u bosanskom plemstvu koje je težilo da pored državne, političke i ekonomske moći, Bosnu osamostaliti i u verskom i u kulturnom pogledu. S padom Bosne pod vlast Turske 1463. godine, nestaje i bogumilske hereze, a njeni vernici, u najvećem broju, prešli su na Islam kojeg su doneli osvajači.

Prateći nastanak i razvoj hrišćanstva, dr Čebić ukazuje i na značajne nesuglasice među hrišćanima već od III veka, kao i na šizmu (raskol) iz 867. godine za vreme carigradskog patrijarha Fotija i rimskog pape Nikole I koji je relativno brzo prevaziđen, objašnjavajući i osnovne teološko-dogmatičke doktrinarne postavke — nestorijanstva, monofizitstva, pelagianstva i monoteletstva. Autor se pozabavio ovim problemom jer je konačni raskol iz 1054. godine bio veoma značajan za međusobne hrišćanske odnose na Balkanu, posebno upravo u Bosni i Hercegovini, jer je pukotina raskola između Istočne i Zapadne crkve išla preko nje, a od 1219. godine značajan uticaj ima i Srpska pravoslavna crkva.

U narednom poglavlju, »Meduvjerska tolerancija u teoriji i praksi«, autor je istražio odnos prema toleranciji kod hrišćana i u Islamu, prateći dokumenta hrišćanskih crkava, kanonsko pravo i napise pojedinih uvaženih teologa i ukazujući da je, teorijski, tolerancija u Islamu prisutna i sadržana već i u samom »Kur'anu« kao Prorokovoj knjizi, ali da su prisutne i određene teorijske kontradiktornosti koje, su u praksi uslovile različita tumačenja i ponašanja.

Iako će pojedinim čitaocima možda zasmetati duboko zalaženje u doktrinarne stavove pojedinih crkava i verskih zajednica u ovom delu rada, treba naglasiti da je to autoru bilo neophodno kako bi mogao iz njih izvući njihovu suštinu i postavivši ih u savremeni društveni kontekst sveta i Jugoslavije upoređivati stvarne domete proklamovane i prisutne tolerancije u njima, odnosno, upoređivati opredeljenja i praksu.

Dajući pregled osnovnih karakteristika savremenog društva i današnja verska kretanja, dr Čebić je u poglavlju »Dijalog u svjetlu ekumenskog pokreta« ukazao i na najnovije karakteristike u međuvjerskim odnosima jugoslovenskih heterogenih sredina, kao i na pojavu ekumenskog pokreta, kao protestantske inicijative (anglikanskog pastora P.J.F. Wattsona) za sjedinjenje svih hrišćana pod ravnopravnim uslovima. Vrlo znalački, odabranim dokumentima i izjavama verskih velikodostojnika i teologa daje sebi mogućnost da realno zaključuje da je ekumenistički pokret, barem u prvo vreme, bio daleko više politički nego verski pokret. Takođe, dr Čebić potom ukazuje i na razliku između ekumenskog pokreta i razvoja Svetskog saveta crkava u koji su se uključile gotovo sve hrišćanske crkve, sem Rimokatoličke.

Autor već na osnovu ovih upoređivanja ističe činjenicu da su prilazi ekumenizmu sa stanovišta katoličke, pravoslavne i protestantske crkve različiti, a da »razlike ne samo što nisu zanemarljive nego su i bitne«, dok je njihova idejna suština koja ih je ka ovom pokretu usmerila — činjenica da sve one »nastoje da pronađu i iskoriste razne metode svoje obnove čak i po cijenu odstupanja od nekih svojih tradicionalnih stavova. Ali to u suštini nije odstupanje, nego vid neizbežnog prilagodavanja.«

Drugim rečima, one teže da izgrade novu i zajedničku ideologiju za efikasno delovanje u savremenom svetu, ali i da postavie čvrste religijske temelje za buduće odnose među ljudima, pri čemu smatraju, i nadalje, da sve ljudske slobode u osnovi proizilaze iz duhovne, tj. verske slobode jer je »istinska sloboda božija

do propasti cele porodice. No reditelj ovu priču premešta iz Grčke na Siciliju, u ambijent u kojem se pastoralna mediteranska idila transformisala u surovi krš gde vladaju još suroviji ljudski zakoni, među kojima je najpostojaniji onaj vezan za osvetu. Tu se bogovi više ništa ne pitaju pošto su sada na snazi »viši« zakoni istorije. Tu će Elektra, njen muž, Orest, Pilad, Egist, Klitemnestra, pa i antički hor, sebe prepoznati u drugačijim likovima, promenjenim u odnosu na one Euripidove upravo za onoliko koliko je i naša stvarnost drugačija u odnosu na svet poslednjeg iz plejade velikih grčkih tragičara. Asocijacije na našu stvarnost, opterećenu stalnim strahom od sulude terorističke presude koju više ne moraju da sprovedu revolucionari novog kova, već potencijalni egzekutori postaju i svi oni koji su prihvatili torturu Istorije, asocijacije na našu neposrednu savremenost u kojoj davno prolivena krv članova plemena još uvek ne miruje, više su nego prepoznatljivije i aktuelne. Otuda, na kraju predstave, kada je i poslednja žrtva ubijena, postaje jasno da osvettnici nisu postali i pobednici. Ulogu pobednika i oslobodilaca odigraće transformisani hor, oni koji ništa od tragedije nisu razumeli, osim da su neka od najvažnijih pravila ovoga sveta definitivno narušena što njima i daje pravo da rastavljaju i sastavljaju, da mire i kažnjavaju.

Verovatno najbolja predstava ovogodišnjeg festivala u Beograd je stigla iz Litvanije, iz Državnog pozorišta mladih u Vilnu. Reč je o Čehovljevom UJKA VANJI u režiji *Emuntasa Nekrošijusa* kojeg još uvek pamtimo po sjajnoj bitfovskoj predstavi *PIROSMANI PIROSMANI*. Oslobođen svih strahova pred autoritetom jednog klasika kakav je Anton Pavlovič, Nekrošius je nizom dramaturško-rediteljskih intervencija, uz asistenciju svakako najboljeg glumačkog ansambla kojeg smo videli na BITEFU, uspeo da UJKA VANJU postavi kao »gorku komediju« u kojoj je na pravi čehovljeviški način afirmisana ideja o promašenosti života, ali ovoga puta ne samo provincijskih zatočenika, već celokupnog građanskog pogleda na svet. Pokazalo se da velikom ruskom piscu ništa ne fali ni kada je njegov tekst pomeren u prostore groteske. Junaci ove drame postaju tako zarobljenici sopstvenih strasti, lutaju i međusobno se sudaraju u svom skućenom svetu u kojem prestaje da postoji čak i sama stvarnost, svetu izolovanih ličnosti koji poput Beke-tovih junaka, pristaju na egzistenciju u potpunj praznini ništa manje od one u njima.

Na samom kraju neophodno je konstatovati da su preostale predstave jedino opravdanje za svoje pojavljivanje na festivalu, čije su ne-skrivene ambicije bile da inauguriše nove definicije, mogle imati u činjenici što je *PORTRET* najnoviji dramski tekst *Slavomira Mrožeka* (u Teatru starom, sa legendarnim Radivilovićem, postavio ga je Ježi Jarocki), te da je tema staljništičkog terora obrađena na nov način, tako da se i lik denuncijata otkriva kao tragičan, da je u *BARI LINDONU* iskorišćen najširi asortiman fascinantnih scenskih efekata i prebogata scenografija (na žalost, bez značajnijeg pokrića); da se *DR ŽIVAGO* na sceni pojavio pre prevoda ovog Pasternakovog romana na mađarski jezik, i konačno, da je pozorišni »rimajk« *Brauningovog* filma *FRIKS* — morbida inscenacija u kojoj su akteri odista hendikepirani cirkuski zabavljači — u Beograd stigao praćen mahom afirmativnim kritikama, i što je najvažnije, uz preporuku samog *Pitera Bruka*.

Tako dobijamo šemu po kojoj je 22. BITEF prikazao čak šest izvrsnih predstava, jednu (*PORTRET*) solidnu, ali pre klasičnu repertoarsku, no reprezentativnu festivalsku, i samo tri zaista loše predstave. U trenutku kada ovakav odnos snaga (dobro-loše) ne postoji gotovo ni u jednoj sferi ovašnjeg života, jednostavno ne smemo da budemo nezadovoljni. Naprotiv, opšti povoljan utisak koji je na veliku većinu publike ostavio ovogodišnji festival sigurno neće biti »ulepšan« docnijim »optimizmom pamćenja« koji organizatorima ove manifestacije služi kao sponosna formula kojom se objašnjava primedba da je ono što smo gledali na prvim BITEFIMA neuporedivo bolje od ovoga što gledamo poslednjih godina. Možda će ovakva orijentacija, pre svega ponovo smela, uskoro dovesti i do trenutka kada ćemo zaista biti u situaciji da formulišemo istinski nove definicije.

sloboda i iz nje izviru sve ostale». U stavu da su sve ostale slobode prividne i prolazne oseća se sva dogmatičnost religijske misli, ali i njena privlačnost za okupljanje vernika, starih i mladih, bez obzira na rasu, naciju, pol — pred sve većim opasnostima i strahovima modernog sveta.

Naredno poglavlje, autor je posvetio »Rimokatoličkoj crkvi u svetlu ekumenskog pokreta«, kako u koncilsko vreme, tako i posle njega, prateći taj odnos kroz usvojena doktrinarna dokumenta na II vatikanskom koncilu šezdesetih godina (posebno Dekret o istočnim crkvama — »Orientalimo essiliarum« i Dekret o ekumenizmu — »Unitatis redintegratio«) i kroz papske enciklike, među kojima se svojim progresivnim opredeljenjima ističe »Pacem in terris«, ali, istovremeno, opravdano zaključujući da je ekumenski pokret proklamovan na II vatikanskom koncilu u stvari ekumenski pokret Rimokatoličke crkve, koji se umnogome razlikuje od ekumenskog pokreta pravoslavnih ili pak protestantskih crkava. Takođe, on daje i svoje viđenje uloge rimokatoličke crkve u međuverskoj saradnji u Jugoslaviji.

Autor u ovom poglavlju jasno ukazuje i na prepreke koje postoje pred ekumenizmom, npr. dogme u Rimokatoličkoj crkvi o nepogrešivosti pape kada nastupa ex cathedra ili što on nastupa kao jedini pravi Hristov naslednik na zemlji, što pravoslavci, anglikanici i protestanti ne prihvataju, a za adventiste, štaviše, papa je čak i antihrist. Takođe, ne prihvataju si ni dogme o Mesiji, sakramentima, određena crkvena predaja, itd.

Iako i sam ističe da se ekumenski proces ne odvija suviše brzo, autor ističe i činjenicu da se ona veoma angažovala u post-koncilskom periodu, jer je za nju on »univerzalno-internacionalan«, ali i da pored svih nastojanja, sva ona ostaju u okvirima versko-građanke tolerancije. Zato je potpuno u pravu kad tvrdi da je, u suštini, crkvi najviše stalo da se odlučno suprotstavlja ospitanju vernika i širenju masovnog ateizma, a da su odluke II vatikanskog koncila upućena svim katoličkim vernicima da se u društvenom životu međusobno što bolje konsoliduju i u svetlu hrišćanskih dogmi odlučnije angažuju radi očuvanja religija.

Isto tako, dr Čebić u narednom poglavlju svoju pažnju poklanja »Pravoslavnoj crkvi i pojavi ekumenskog pokreta«, njenom ekumenskom pokretu, ponašanju i zaziranju od ekumenskog pokreta Rimokatoličke crkve i mnogo tešnijoj saradnji sa protestantskim ekumenskim pokretom. Uz to, autor vrlo realno procenjuje odnos Srpske pravoslavne crkve prema ekumenizmu, kao i njenom promenljivom istorijskom odnosu prema drugim crkvama i verskim zajednicama na tlu Jugoslavije i, posebno, Bosne i Hercegovine, ukazujući i na razlike ovakvog pristupa mogućnostima saradnje i hrišćanskog ujedinjenja prema čemu je daleko opreznija i skeptičnija.

Za tu opreznost i skeptičnost, kako i sam autor tvrdi, ona ima razloga jer sva dosadašnja viševsekovna nastojanja za ujedinjenjem hrišćanstva, Rimokatolička crkva je uvek koristila u svrhu povratka pravoslavnih crkava u nju kao »maticu-crkvu«, što ove nikako ne mogu prihvatiti.

U ovom poglavlju, dr Čebić je analizirao i rad pravoslavnog sveštenštva u NOR-u u revoluciji, kao i proglaš koji su oni uputili pravoslavlim vernicima nakon svog skupa od 27. i 28. oktobra 1942. godine na partizanskoj oslobođenoj teritoriji u Srpskoj Jasenici kod Bosanske Krupe kojim se vernici, ali i sve patriote i sveštenstvo ostalih vera, poziva na učešće u narodnoslobodilačkoj borbi.

Kao što se iz ovog poglavlja vidi, stavovi Srpske pravoslavne crkve prema ekumenizmu su pozitivni, ali sa ozbiljnim upozorenjem da njegov značaj ne treba biti preuveličavan, niti bi on smeo biti korišćen za političko manipulisanje i taktiziranje, odnosno, da je »preduslov svakog ozbiljnog crkvenog dijaloga i svakog zbližavanja pravoslavne i katoličke crkve u našoj zemlji — dosledna depolitizacija crkve, odnosno, njen unutrašnji preobražaj.

Prateći »Odnose između hrišćana i nehrišćanskih religija«, autor posebno se i temeljnije zadržava na odnosima hrišćanskih i nehrišćanskih verskih zajednica, nego na odnosima među samim religijama i njihovim teološko-doktrinarnim stavovima, što je, donekle, ne-

dostatak, ali ne i preteran, s obzirom na njegovo glavno istraživačko opredeljenje. Takođe, on se u ovom delu rada pozabavio i odnosima između Islamske zajednice i hrišćanskih crkava u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji, ukazujući i na doprinos »El-Hidaje« tj. Udruženje islamskih verskih službenika koji su 1942. godine doneli poznatu »Rezoluciju krajiške ilmije« sa potpisima 34 imama iz Bosanske krajine kojima su pozvani muslimani da pristupe redovima NOV i POJ, a da se pridruže i sve ilmije Bosne i Hercegovine, Sandžaka, Crne Gore i Makedonije, radi »zajedničke borbe sa svim našim narodima protiv zajedničkog neprijatelja«.

Autor ocenjuje da Islamska verska zajednica nije nikada izbegavala da prihvati neke moguće oblike građanske tolerancije među verskim zajednicama u našim krajevima. Ali i da je njena aktivnost u ovom pravcu došla do izražaja tek posle II svetskog rata, u eri međuekumenskih kretanja i uspostavljanja dijaloga među verskim zajednicama u bosansko-hercegovačkom i celom jugoslovenskom društvu.

opasnost katastrofe

Džonatan Šeli: SUDBINA ZEMLJE, »Vuk Karadžić«, 1987

goran stanković

Dva su puta kojima čovečanstvo može dalje krenuti i oba vode revolucionarnim tokovima svesti: jedan — rušilački, konfliktni, kog kruniše atomski rat i sveopšte uništenje civilizacije; drugi — humanitarni, demokratski, kog kruniše ujedinjenje civilizacije i individualna dobrobit i blagostanje. Aspektima puta u atomsku apokalipsu posvećena je knjiga »Sudbina Zemlje« Džonatana Šela, američkog publiciste i novinara.

Najpre, to je jedna od retkih studija svih aspekata atomskog rata koja je pisana i namenjena svim ljudima zabrinutim za sudbinu Zemlje. Dalje, predstavlja »naučnu bibliju« uvidanja prave, te i monstruozne i zastrašujuće istine o nagoveštajima atomske propasti, suočavajući nas sa njom kao sa »golim ručkom«, trenutkom kada shvatimo šta se nalazi sa druge strane viljuške. Isto tako, po iscrpnosti, intelektualnom poštenju i hrabrosti daje metod promišljanja života u senci konačne, apsurdne, nepopravive, bezgranične propasti. Knjiga je podeljena u 3 poglavlja. Prvo, »Republika insekata i trave«, ascira na dokumentovani i nadahnuti naučno-fantastični roman o mogućim propastima Zemlje. Šel je određen: moramo se prema mogućnostima uništenja vrste odnositi kao prema punoj izvesnosti. I još više, nije u pitanju samo čovek, već i ceo ekosistem, ta čarobna međuuslovljenost životnih oblika bila bi ugrožena i nestala bi u sadašnjem obliku. Zasnovanost na studijama raznih instituta, komisija i pojedinaca, dokumentarna realističnost vizije nuklearnog holokausta daje ovom delu knjige dejstvo šoka o kome smo sve znali, ali koji nije umanjen tim saznanjem.

Drugi deo knjige, »Druga smrt«, posvećena je uzrocima ugroženosti bez presedana u istoriji čoveka i Zemlje: ugroženosti prirode od bića koje je ovladalo silama stvaranja i uništavanja svetova, ali ne i samim sobom. U osnovi preuzimajući model prirodnosti atomske opasnosti sadašnjem civilizacijskom nivou (što znači da je ovakvo sumanuto vojnopolitičko ustrojstvo Zemlje nužnost?!), koji potiče od američkih futurologa Kana, Brejlsvela i fon Brauna, Šel kaže: »Koren opasnosti je pre svega u naučnom znanju nego u društvenim okolnostima«. Po njemu su prodori u atom (na čemu se zasniva atomska tehnologija) nužnost istog reda kao i stvarnost atomskog oružja, te da su naučnici već po nužnosti svog stremljenja »objektivno« krivi za atomsku bombu. Kod Šela se ne radi o antisijentizmu, već o glavnom problemu ove knjige — pogrešnom postavljanju propozicija osnovnog problema. Ako sa jedne strane postoje zabluda o a-moralnosti nauke, sa druge se postavljaju Okamova oštrica, koja zabranjuje umnožavanje uzroka

Praktično kroz sve ove stavove, dr Čebić je već dao svoje ocene o ekumenizmu i verskoj toleranciji u Jugoslaviji, odnosno, sve ono što zaključno ponavlja u poglavlju »Opšti pogled na mesto i ulogu ekumenizma u jugoslovenskom društvu«, kao i u samom »Zaključku«. Međutim, treba istaći autorovo opredeljenje da je zajednički narodni život imao bitan uticaj na verske zajednice i njihovo delovanje, pored već tradicionalnog i odavno usvojenog shvatanja da odnosi između verskih zajednica bitno utiču na zajedničko življenje naših, ali i svih drugih naroda. Takođe, autor je svakako u pravu kad, ocenjujući ekumenizam, smatra da on nije nastao iz nekih čisto-teorijskih dogmatiko-teoloških pobuda, već pre svega iz praktičnih potreba, suprotstavljanja idejama prosvetiteljstva, ateizma, marksizma i prirodnonačnog pozitivizma, ali da, u svakom slučaju, treba podržati njegova progresivna stremljenja ka miru, progresu, jedinstvu, ravnopravnosti i slobodi ljudi. I pored toga što je i sam autor knjige vrlo skeptičan u mogućnost ujedinjenja svih hrišćana.

Stoga nam propozicija o ne-etičnosti (ili, suprotno, o etičnosti) nauke nije potrebna u označavanju problema. Vojno-industrijski segment nauke, kao daleko najjači i pod direktnom kontrolom političke sfere, povlači 70—80% ljudskih i materijalnih potencijala (i to najboljih), te se malo šta može staviti naučnicima na dušu, pored političara koji kontrolišu i usmeravaju taj kompleks naučnog horora. Ipak je prvo kokaška pa jaje. Mirenje naučnike savesti sa produktima vlastitog rada u vojnoj tehnologiji ipak se ne može uporediti sa racionalnim promišljanjem opcija smaka sveta »vodećih ljudi«, kako Istoka tako i Zapada. Pogrešno shvatanje uzroka Šela dovodi do zastrašujuće mehaničke rigidnosti samouništenja, jer je po njemu »nuklearna opasnost, kao i naučno znanje iz kojeg je potekla, verovatno globalna i večna, pa i naše rešenje mora da bude globalno i večito«. Ali, Šelova politička rešenja su maglovita i apstraktna, jer ne prihvata da je svaka politika posredništvo, nametnuto i samoreprodukujuće, između ljudi i njihovih života, te da nuklearna opasnost postoji zbog političke sfere a ne logike naučnih otkrića.

Ipak, u trećem delu, »Izboru«, Šel nudi humane i vredne mogućnosti opstanka »plovećeg sveta Zemlje«, zasnovanog na načelima života u novom, nuklearnom, zajedničkom svetu, a to je poštovanje ljudskih bića, rođenih i nerode-nih, poštovanje Zemlje i poštovanje Prirode. Rešenja su u promeni političkog sistema (o kojoj Šel ne kaže ništa), u uvođenju pojma ljubavi prema drugima i poštovanju života kao samodovoljnog entiteta. U svetlu opstanka paradoksalna je uloga razuma. Nuklearno ustrojstvo sveta je posledica zapadne racionalnosti u potčinjavanju prirode, shodno načelu da se poseduje ono što se može uništiti, a ne prepuštanje iracionalnim porivima »mračne« strane čovekovog bića.

I tako, naš svakodnevni život postaje dvostruki: onaj život u stvarnosti i onaj pod psihofizičkom presijom katastrofe. Istina je i prividna trajnost savremenog nuklearnog života — u ovom času na Zemlji postoji život, ali već u sledećem može nestati u katastrofi, koju Šel naziva istrebljenjem. Ogromni, sumanuti zločin istrebljenja čoveka i života se ne može sprečiti time što je nezamislivo (šetimo se nezamislivih genocida fašizma ili staljinizma). Šelova knjiga naš opominje na neizbežnost katastrofe (ne MOŽDA, već SIGURNO), ukoliko se ne probudimo, i predstavlja značajan i plemenit poziv savesti ljudskog roda da misli na budućnost. Jer mi planetu Zemlju nismo dobili od predaka, već smo je pozajmili od naše dece.